

СРЕДЊОВЕКОВНО НАСЕЉЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ НАЈЕВА ЦИГЛАНА У ПАНЧЕВУ: ОБЈЕКТИ X – ПОЧЕТКА XI СТОЛЕЋА

Дејан Р. Радичевић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет,

Одељење за археологију

Војислав М. Ђорђевић

Јелена Ј. Ђорђевић

Народни музеј, Панчево

e-mail: dradicev@f.bg.ac.rs | Оригиналан научни рад

Примљено: 11. 5. 2012. | УДК: 904:728"09/10"(497.11)

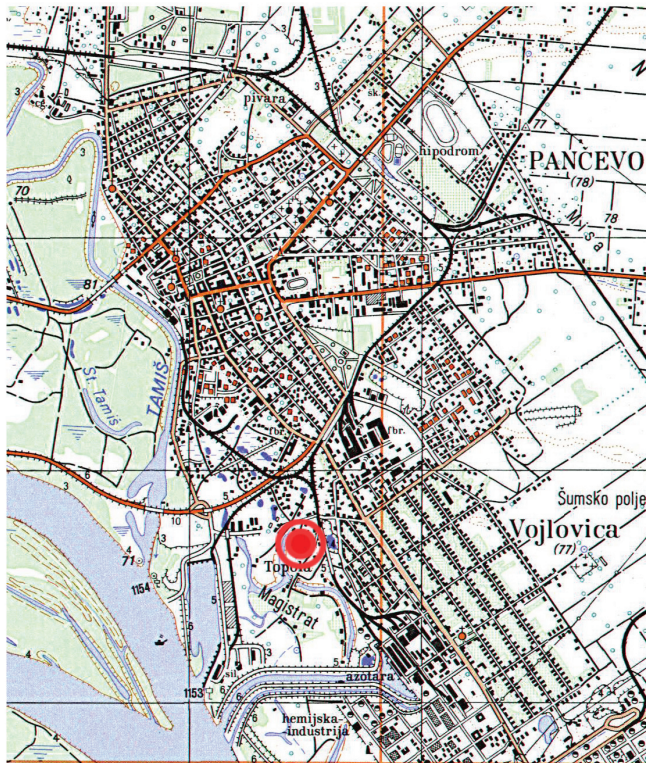
Прихваћено: 6. 7. 2012.

Апстракт: Археолошким ископавањима локалитета Најева циглана на јужној периферији Панчева, недалеко од ушћа Тамиша у Дунав, установљени су остаци дуго-трајног средњовековног насеља. Најстаријем насеобинском хоризонту припадају куће 1 и 2, истражене 1947, и кућа 3, откривена 2004. године. Временски се могу сместити у оквире X века. Почетак живота на овом месту не може се сасвим тачно одредити, док се трајање насеља може продужити највише до првих деценија XI столећа. То време обележено је бурним дешавањима на обе стране Дунава. На десној обали Византија дефинитивно обнавља власт, а на простору северно од Дунава одиграва се сукоб између мађарског краља Стефана I (1000–1038) и кнеза Ахтума, који је господарио територијом данашњег Баната.

Кључне речи: Панчево, Најева циглана, средњовековно насеље, станишта, грнчарија, X–XI век

Abstract: Archeological researches of the Najeva ciglana site, on the southern outskirts of Pančevo, in the vicinity of the confluence of the Tamiš and Danube rivers, has established the existence of a long-lasting medieval settlement. Houses 1 and 2 (explored in 1947), as well as House 3 (discovered in 2004), belong to the oldest settlement horizon. They were roughly dated to the 10th century. Life in the settlement ceased during the first decades of the 11th century at the latest. It was a turbulent period on both sides of the Danube. On the right bank, the Byzantine empire definitively restored its authority, while the region to the north of the Danube was theatre of conflicts between Stephen I of Hungary (1000–1038) and the prince Ahtum, who ruled independently over the region of today's Banat.

Key words: Pančevo, Najeva ciglana site, medieval settlement, dwellings, pottery, 10th–11th century

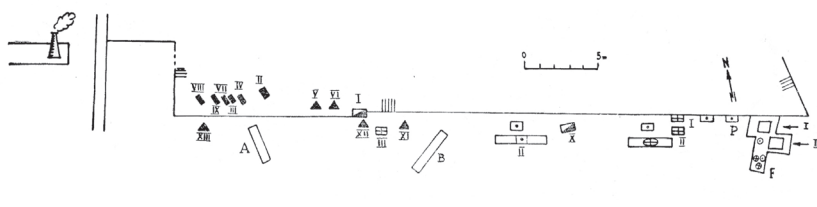
Карта 1. Исечак топографске карте (1:50000), са положајем локалитета
Map 1. Location map of the site Najeva ciglana in Pančevo (scale 1:50 000)

Археолошко налазиште Најева циглана одавно је познато у нашој стручној литератури. Прва ископавања на овом локалитету, обављена 1947. године, означавају почетак организованог рада у оквиру истраживања средњовековних насеља на територији данашње Србије. Мада су обухватила релативно мали простор, како је то забележено у публикованом извештају, резултирала су значајним сазнањима „о ранијем становништву, а специјално о Словенима, у рано доба њиховог пребивања у овим крајевима“ (Мано-Зиси и др. 1948, 53–94).

Локалитет се налази на јужној периферији Панчева, уз западни обод насеља Тополе (карта 1). Смештен је на високој обали једног од старих рукаваца Тамиша, познатог као бара Топола. Приближно километар и по западније Тамиш се улива у Дунав. На површини локалитета простире се велики ископ некадашње циглане, која је била позната под различитим именима: Пантина, Најева, Доњоварошка,

Циглана „Скановски”, а након Другог светског рата и као Тамишка индустрија црепа и цигле.

Прве податке о налазишту забележио је још Ф. Милекер, указујући на праисторијске предмете који потичу са Пантине циглане у јужном делу града (Milleker 1897, 88). Између два светска рата, највише захваљујући делатности Б. Јанкулова, у збирку Градског музеја у Панчеву, без одређенијих података о околностима налаза, доспео је већи број предмета из различитих периода, на основу којих је већ тада било јасно да се ради о значајном вишеслојном налазишту.

СИТУАЦИОНИ ПЛАН — ГРОБЉЕ И НАСЕЉЕ

Знаци: црни правоугаоник; — гроб са скелетом; правоугаоник пола бео пола црни — кољички гроб; црни троугао — гроб са спаљивањем; правоугаоник са тачком — огњиште; правоугаоник или круг са крстом — јама; велики квадрат — кућа.

Сл. 1. Најева циглана, ископавања 1947. године, ситуациони план
(према: Мано-Зиси и др. 1948, 95)

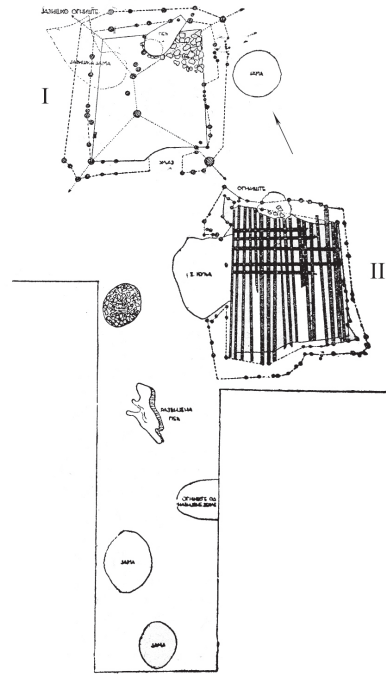
Fig. 1. Najeva ciglana, excavations in 1947, situation (after: Мано-Зиси et al. 1948, 95)

Нажалост, интензивним радом циглане до Другог светског рата уништен је велики део локалитета и пре него што су прва истраживања обављена. Управо је угроженост била повод да се 1947. године, на северном делу налазишта, између првих кућа у Тополи и Тамиша, предузму радови заштитног карактера (Мано-Зиси и др. 1948, 55).¹ Ископавања су обављена на профилу цигларског ископа, у коме су се јасно оцртавали трагови јама, огњишта и гробова укопаних у лесну здравицу. Терен је са западне стране био ограничен пољским путем, са југа путем дуж суседног винограда, а са истока улицом насеља Тополе (сл. 1). Простор је обухватао неправилан правоугаоник, у

¹ Истраживања су изведена у организацији тадашњег Уметничког музеја у Београду и Градског музеја у Панчеву. Стручну екипу сачињавали су кустос Уметничког музеја Ђ. Мано-Зиси и асистенти М. Љубинковић, М. Гарашанин и Ј. Ковачевић, као и Р. Веселиновић, кустос и управник панчевачког музеја.

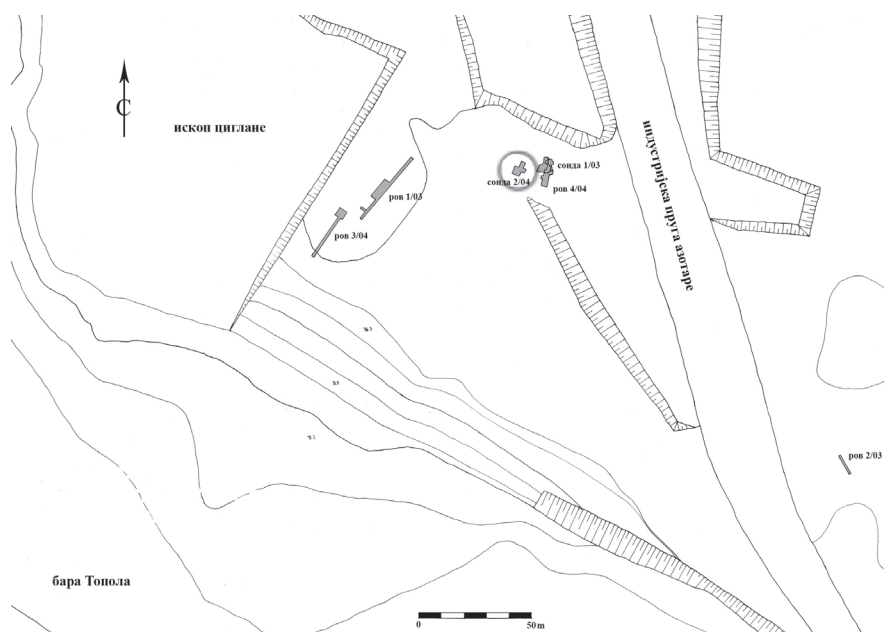
правцу запад–исток, са скретањем према југоистоку, дужине 180 m и ширине 30 m. На западном делу профила откривени су остаци праисторијског насеља и касноантичка некропола. Трагови античког насеља обухватили су централни део терена и ширили су се према истоку, где су, већ сасвим близу првих кућа у насељу Тополи, констатовани остаци средњовековног насеља. Између њих и касноантичке некрополе налазили су се гробови опредељени у рани средњи век. Са средњовековним насељем повезана су два станишта, означена као куће 1 и 2, две пећи (трећа је страдала радом циглане), два огњишта изван кућа и три отпадне јаме (сл. 2). Оквирно су датовани у IX век, мада није искључено да извесне појаве у насељу, нарочито код грнчарије, могу бити и раније (Мано-Зиси и др. 1948, 53–59).

Без обзира на то што је пробним истраживањем потврђен изузетан значај налазишта, његово девастирање настављено је и у наредним годинама, када је обновљен рад Тамишке индустрије црепа и цигле. Данас се тешко може прецизно одредити величина простора уништеног дугогодишњим радом циглане, мада се према површини старог ископа може претпоставити да је износила приближно 500 x 500 m. Једини преостали део локалитета сада је узани појас уз бару Тополу, западно од индустријског колосека Фабрике азотних ђубрива. Ради се о површини дугој око 300 m и широкој највише 150 m, која се налази приближно 350 m јужно од претпостављеног положаја профила циглане, на коме су вршена ископавања 1947. године.

Сл. 2. Најева циглана, ископавања 1947. године, средњовековно насеље, ситуациони план (према: Мано-Зиси и др. 1948, 57)

Fig. 2. Najeva ciglana, excavations in 1947, excavated area of the medieval settlement (after: Мано-Зиси et al. 1948, 57)

Сл. 3. Најева циглана, ископавања 2003–2004. године, ситуациони план
Fig. 3. Najeva ciglana, excavations in 2003–2004, site plan with excavated areas

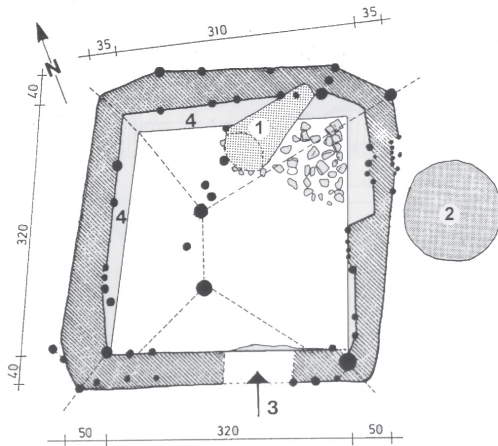
На том простору су 2003. и 2004. године обављена археолошка ископавања, која је организовао Народни музеј у Панчеву, у сарадњи са Одељењем за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Радови су имали сондажни карактер, а њихов циљ био је дефинисање стратиграфске слике на очуваном делу налазишта и израда одговарајуће документације. Мада скромног обима, указали су на постојање вишеслојног налазишта, са културним слојевима и објектима који потврђују континуитет живота у широком хронолошком распону од бронзаног доба до позног средњег века (Ђорђевић, Ђорђевић and Radičević 2005, 263–265, Fig. 3, 4; Ђорђевић 2007, 50–54; Ђорђевић, Ђорђевић и Радичевић 2008, 88–90; Ђорђевић 2009, 7–14; Радичевић, Ђорђевић и Ђорђевић 2012, 77–84).

Приликом радова у 2004. години, на северном крају локалитета истражена је сонда 2/2004, димензија 5 x 2 m, приближно оријентисана у правцу североисток–југозапад (сл. 3). Унутар ископа, у целини су откривени остаци средњовековног станишта, означеног као кућа 3, које је прелиминарно датовано у IX–X век (Ђорђевић, Ђорђевић и Радичевић 2008, 89–90). Ради се о објекту који се за сада, зајед-

но са кућама истраженим 1947. године, може приписати најстаријем средњовековном насеобинском хоризонту. Разлог да куће 1, 2 и 3 размотримо у посебном раду је чињеница да су у овом делу Подунавља, како на банатској страни тако и на простору јужно од Дунава, насеобински објекти из тог времена још увек веома мало познати. Као што је то случај и са Најевом цигланом, недовољна истраженост онемогућава сагледавање насеља у целини, па се расположива сазнања углавном односе на појединачна станишта.

Најева циглана има положај карактеристичан за већину словенских средњовековних насеља на ширем панонском простору. То је сеоско насеље отвореног типа, смештено на високој лесној обали у близини речних токова. Пошто су куће укопаване у тло, биран је осунчани и оцедити терен. Величина и унутрашња организација насеља нису познати. Приликом истраживања у 1947. години утврђено је да је било доста велико. Мада је радовима обухваћен само његов периферни део, уочено је да су се објекти налазили прилично близу један другом, што указује на доста збијено насеље (сл. 2). Растојање између кућа показује да је сваки дом имао окућницу. Полуукопана станишта служила су, пре свега, за спавање и као зимски заклон, док јаме, огњишта и пећи потврђују да је део кућних послова обављан на отвореном простору око кућа.

Кућа 1, истражена 1947. године, имала је неправилну правоугаону основу, димензија 3,50 x 2 m; дужом страном била је оријентисана у правцу север–југ (сл. 4). Оивичена је са два низа кочева побијених на растојању од 0,40 до 0,50 m, оплетених прућем и облепљених блатом. Простор између коља вероватно је био попуњен земљом. Под је био од набијене земље и налазио се на дубини од 1,30 до 1,50 m.

Сл. 4. Кућа 1, основа: 1 – пећ; 2 – јама; 3 – улаз (према: Мано-Зиси и др. 1948, 57)

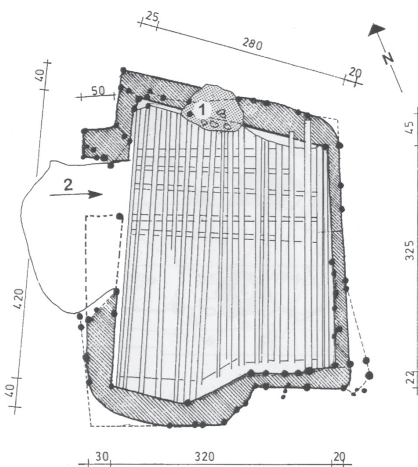
Fig. 4. House no. 1, groundplan: 1 – oven; 2 – pit; 3 – entrance (after: Мано-Зиси et al. 1948, 57)

На источној страни северног зида куће налазила се пећ издуженог облика и крушколиког пресека. Њен ужи крај је излазио ван станишта, док је отвор за ложење био у кући. Зидови су били црвено печени, од веома трошне земље, дебљине 9–10 cm. Пећ је лежала на поплочаној основи од ломљене римске опеке и камена, на којој је био шири сокл. Висина пећи је износила 0,24 m, дужина 1,20 m, а дубина 0,28 m. Око њене основе откривени су трагови укопа коља, за које је претпостављено да потиче од неке конструкције изнад пећи, која је служила за одвођење дима (Мано-Зиси и др. 1948, 58–59).

Дуж западног и северног, као и на делу источног зида куће откривен је банак обликован у здравици. На источном зиду, близу североисточног угла, основа је према истоку проширена у виду мањег трема. Улаз се, по свој прилици, налазио на јужној страни, насупрот пећи, на месту где се уочава прекид зидне конструкције. На средини станишта биле су две јаме за укопавање централних стубова, који су вероватно носили кровну конструкцију на четири воде. Са спољашње стране источног зида, у близини трема, налазила се кружна јама која је била у вези са кућом, а коришћена је и као отпадна јама.

У близини куће 1 откривена је калотаста пећ са отвором за одвођење дима у темену калоте. Била је висока до 0,47 m, са највећом ширином од 1,18 m и унутрашњом дубином од 0,91 m. Ширина отвора је износила 0,82 m, а дебљина зида 0,15–0,17 m.

Кућа 2 се налазила недалеко од претходне (сл. 2). Исто је оријентисана, са четвороугаоном основом димензија 2,50 x 2,10 m. Зидови су били направљени од побијеног коља оплетеног пружењем, са испуном од набијене земље, дебљине 0,20–0,40 m (сл. 5). На дубини од 1,13 до 1,25 m констатова-

Сл. 5. Кућа 2, основа: 1 – пећ; 2 – улаз (према: Мано-Зиси и др. 1948, 57)

Fig. 5. House no. 2, groundplan: 1 – oven; 2 – entrance (after: Мано-Зиси et al. 1948, 57)

Сл. 6. Кућа 3, поглед са запада
Fig. 6. House no. 3, western view

Сл. 7. Кућа 3, основа и пресеци
Fig. 7. House no. 3, groundplan and cross-sections

на је супструкција пода од поломљених дрвених облика које се секу под правим углом, изнад које је била набијена земља. Трагови пепела и три камена на средини северног зида указују на могући положај огњишта. На западној страни објекта налазио се улаз са малим испадом – тремом, на чијој средини је био дебљи колац, који је вероватно држао кров. Западно од куће, испред улаза, налазило се веће овално огњиште, поплачано фрагментима керамике.

Кућа 3, откривена 2004. године, такође припада укопаним стаништима; квадратне је основе, са ивицама дугачким око 3,3 m (сл. 6 и 7). Укоп је уочен на релативној дубини од 0,90 m, а са тог нивоа кућа је укопана у жутомрку здравицу још 0,25–0,30 m. На тој дубини се налазио под од добро набијене земље, премазан сивом глином. У северозападном делу станишта временом је „попустио“ и за око 0,1 m потонуо у испуну касноантичког трапа изнад кога је направљен.

У североисточном углу куће, на нивоу пода налазило се огњиште, приближних димензија 1 x 1 m, са подницом од запечене земље, изнад које је уочена концентрација ломљеног камена са деловима полумљених вршника. Остаци другог огњишта, без камена, са подницом од запечене земље, приближних димензија 0,70 x 0,70 m, констатовани су у југозападном углу објекта. У северозападном делу куће биле су две јаме, највероватније за постављање дрвених стубова који су носили кровну конструкцију. Биле су укопане у под 0,80 m и 0,50 m; у горњем делу су неправилно овалне, а у доњем имају скоро правилну кружну основу. Њихов горњи пречник износио је око 0,40 m, док су се према дну сужавале до 0,25–0,30 m. Осим ове две, највеће и најдубље укопане јаме, дуж северозападне, југозападне и југоисточне ивице куће констатовано је више плићих јама мањег пречника за постављање стубова који су, по свој прилици, носили конструкције зидова. Уз југозападну ивицу куће пружао се плићи ров ширине 0,20 m, у коме су уочене јаме од стубова мањег пречника. Положај улаза у кућу није поуздано установљен, али распоред огњишта јасно показује да се могао налазити на северној или јужној страни објекта. Непосредно поред североисточног угла куће откривена је већа јама (трап) кружне основе, али у њој није било покретних налаза на основу којих би се могла сигурно хронолошки одредити, па је остало нејасно да ли је са кућом чинила целину или потиче из неког другог времена.

Куће 1, 2 и 3 уклапају се у слику типичних раносредњовековних станишта у овом делу Подунавља (Јанковић и Јанковић 1990, 21–22; Милошевић 1997, 150–157). Међутим, у литератури је већ уочено да се начин градње зидова кућа 1 и 2 разликује од конструкција познатих код других полуукопаних објеката у српском Подунављу (Милошевић 1997, 59–60, сл. 77 и 78). Зидове носе два низа кочева оплетених прућем и облепљених блатом. Простор између коља вероватно је био попуњен земљом, што је чинило добру термичку изолацију у летњим и зимским месецима. Сличан начин градње забележен је само на једном средњовековном објекту, у селу Костолу код Кладова (Милошевић 1997, 156, сл. 164).

У кући 3 зидови су били од дрвене грађе, изведени слагањем брвана или талпи дуж ивице укопа. Угаона веза могла је бити ојачана засецањем и повезивањем „на ћерт“. Откривене јаме показују да су конструкције зидова биле учвршћене побијањем дирека на унутра-

шњој страни. Прва брвна („темељаче“) била су положена на земљу или у плитки темељни ров, какав је констатован уз југозападну ивицу куће. Слични темељни ровови веома су ретко посведочени на до сада истраженим објектима у ширем окружењу. Најближе аналогије налазимо на кућама из млађег нивоа средњовековног насеља на локалитету Ливаде у Старчеву. Оквирно су одређене у IX–X век, а престанак живота у овом насељу одређен је анонимним фолисом класе А2, искованим у периоду 976–1030/35. године (Ђорђевић and Ђорђевић 2012, 75–84, Fig. 6).

Истраживачи из 1947. године наводе две врсте грнчарије на Најевој циглани – једну, рађену без употребе витла, и другу, рађену на витлу (Мано-Зиси и др. 1948, 90–94). Међутим, прегледом материјала, чији се један део чува у Народном музеју у Београду, а други у музејима у Земуну и Панчеву, Д. Минић је својевремено закључила да грнчарија израђена без употребе витла припада античком периоду и да је у средњовековна станишта и отпадне јаме доспела из поремећеног старијег слоја (Минић 1976, 18). То је потврђено и недавном ревизијом грнчарије, коју је у Народном музеју у Панчеву обавио В. Ђорђевић, такође уочивши да је средњовековна грнчарија направљена искључиво на ручном витлу (Ђорђевић 2010, 44–45).

У кући 1/1947, са највећом концентрацијом око пећи, нађени су фрагменти грнчарије (Т. I–II) и делови гвоздене оплате (Т. II/10–11). Сви уломци посуда потичу од лонаца израђених од мање или више пречишћене глине, којој су додати песак и ситни или крупни шљунак. Печени су у различитим нијансама окер или мрке боје. Лонци имају једноставне кратке ободне, заобљене или равно засечене, са плитком канелуром. Украшени су низовима вишеструких валовница и водоравних линија или њиховом комбинацијом, изведеним чешљем са ређим или гушћим зупцима. Само један лонац је украшен косим убудима начињеним чешљем изнад низова вишеструких водоравних линија (Т. I/1).

У културном слоју формираном око и унутар куће 2 налазило се доста фрагмената грнчарије (Т. III–IV), као и један гвоздени нож. И овде сви уломци потичу од лонаца израђених на спором витлу, од добро пречишћене земље са додатком песка, крупног или ситног шљунка. Печени су у различитим нијансама мрке и окер боје, понекад неуједначено. По облику се могу поделити у две групе: јајолике,

са највећом ширином на средини трбуха и нешто мањим пречником обода, који износи од 12 до 18 cm, и лонце са наглашеним раменом или биконичне, са већим пречником обода, од 18 до 20 cm. Обе групе имају једноставне кратке ободне, равно засечене или заобљене. Сви лонци су украшени, а најзаступљенији су низови вишеструких валовница. Јављају се и низови вишеструких водоравних линија, комбинација вишеструких валовница и водоравних линија, као и низ косих убода изведених чешљем изнад водоравних линија.

Осим уломака посуда, у насељу је нађено више керамичких биконичних пршљенака, затим један гвоздени нож, делови оштећених гвоздених предмета неодређеног облика и намене, као и неколико целих и фрагментованих ручних жрвњева. У отпадној јами уз кућу 1, као и у јамама у рову Р, било је доста костију, и то највише говеђих и овчјих, а посебно свињских, ређе пилећих, као и нешто љуштура пужева и шкољки. Забележени су и налази воловских и јеленских рогова (Мано-Зиси и др. 1948, 59).

Покретне налазе из куће 3 чинили су грнчарија, фрагментоване животињске кости и једно коштано шило. У земљи којом је укоп био испуњен нађено је 119 керамичких уломака, који су потицали од најмање 10 лонаца израђених на ручном витлу, од глине у коју је додаван песак (Т. V, VI/1–10). Печени су у нијансама мрке, сиве и окер боје. На три фрагмента, на унутрашњој страни су видљиви трагови равнања чешљастом алатком, а на једном трагови равнања широм алатком. По фактури су се издвајала само два уломка лонаца дебљих зидова и лошијег квалитета израде на споријем витлу. Оба су украшена помоћу густог чешља, комбинацијом валовнице и водоравне линије. Њихова боја печења је окерцрна, а у фактури једног било је и дробљене грнчарије.

Међу налазима из куће 3 могу се издвојити две групе лонаца: са широким отвором, пречника 18–19 cm, и са мањим отвором, пречника 10–14,5 cm. У обе групе ободни су кратки и косо разгрути, једноставне профилације, са равно засеченом или заобљеном усном. Дна су равна, са пречницима око 8–10 cm.

Од укупног броја нађених уломака, на нешто више од половине констатовани су орнаменти урезани чешљем, док је једноструко урезана водоравна линија забележена само на четири фрагмента. Чешљем је украшавана горња површина лонаца, а у појединим слу-

чајевима и доња, понекад скоро до самог дна. Већи број украшених фрагмената карактеришу таласасте линије, а на осталима су урезане водоравне линије, као и њихова комбинација са валовницама. На једном фрагменту валовница прелази преко водоравних линија, а на два фрагмента водоравне линије прелазе преко валовнице.

У кући 3, непосредно на поду и око огњишта, нађена су 33 уломка најмање шест лонаца (Т. VI/13–15). Сви су израђени на ручном витлу, од глине у коју је додат песак ситнијег или крупнијег зрна. На унутрашњој страни појединих фрагмената уочавају се водоравни трагови равнања алатком. Печени су у нијансама сиве и окер боје. Урезани украс је забележен на 20 уломака, при чему је на 18 изведен чешљем, а на два једноструком алатком. Украшавање је углавном изведено таласастим линијама, затим водоравно урезаним линијама или комбинацијом та два орнамента. Међу фрагментима украшеним шиљатом алатком, на једном је урезана једнострука валовница, а на другом водоравна линија. Само на једном уломку налазе се водоравни појасеви урезаних линија, а преко њих валовница или коси урези начињени чешљем.

У керамичком материјалу из куће 3 изузетак чине делови коничних вршника, који су нађени уз веће огњиште (Т. VI/11–12). Прављени су без употребе витла, од лоше пречишћене глине са додатком песка, органских материја и ломљене грнчарије. Занимљиво је да су додавани и фрагменти лонаца израђених на ручном витлу. На појединим уломцима уочава се и првобитни украс урезан чешљем.

Према типолошким одликама, грнчарија нађена у истраженим кућама оквирно се може одредити у раздобље од IX до XI века. Има заједничке особине са грнчаријом на широком простору Паноније и средњег и доњег Подунавља. Међутим, за поузданије хронолошко одређење значајније су територијално најближе аналогије. Слични лонци потичу са локалитета Ливаде у атару суседног Старчева. Ради се о налазима из млађег нивоа средњовековног насеља, оквирно одређеног у време од IX до почетка XI века (Ђорђевић и Ђорђевић 2009, 27–28; Ђорђевић 2010, 223; Ђорђевић and Ђорђевић 2012, 75–84). Слични лонци познати су са више локалитета у југоисточном делу српског Баната, где су датовани у IX–X век (Ђорђевић 2000, 57, Т. XII/3, 59, Т. XIV/3, 4, 7, 9, 11, 14, 60, Т. XV/8). Блиске аналогије налазимо и на десној обали Дунава, у Београду и његовој најближој

околини. Потичу из старијих слојева насеља на простору Западног подграђа и Доњег града Београдске тврђаве (Бикић 1994, 15–17, сл. 2/1, 7–17). За датовање ових слојева веома је значајан налаз новца византијског цара Романа I (931–944). Познате су аналогije и из насеља истраживаних узводно и низводно од Београда. Слични лонци на локалитету Шљункара код Земуна потичу из објеката датованих у IX век, а на локалитету Река у Винчи познати су из куће 3, чије је трајање опредељено до последњих деценија X века, а најкасније до прве или друге деценије XI века (Јанковић 1995–1996, 124–127, Т. III–VIII; Јанковић и Јанковић 1990, 84, кат. 35–49; Јанковић 1997, 46).

У истраженим објектима није било фрагмената са израженим одликама грнчарије из зрелог XI века. С друге стране, уочено је и одсуство гњетаних лонаца, који на ширем простору северно од Саве и Дунава представљају уобичајени инвентар насеља из VIII–IX века (Станојевић 1986–1987, 119–131). Такви лонци су веома заступљени у старијем нивоу поменутог насеља на локалитету Ливаде у Старчеву (Ђорђевић 2010, 214; Ђорђевић and Ђорђевић 2012, 78, Fig. 5), као и у објекту 1 на локалитету Велике њиве у Добрици, који се може определити у IX век.² Једине посуде прављене без употребе витла у материјалу из куће 3 представљају вршници (Т. II/11, 12). Израђени су на исти начин и типолошки су веома блиски вршницима нађеним у готово свим поменутих насељима из VIII–IX века, где се јављају заједно са гњетаним лонцима (Станојевић 1986–1987, 125, сл. 9/2, Т. X/2; Јанковић 1995–1996, Т. V/8, VI/7). У старијој литератури већ је изнето мишљење да се руком обликована керамика са сремских и банатских налазишта може пратити до X века (Јанковић 1997, 48). Вршници из куће 3 на Најевој циглани то и потврђују. При њиховој изради, у глину су додавани делови лонаца рађених на ручном витлу и украшаваних чешљем, идентичних са онима који чине инвентар исте археолошке целине.

На основу свега изнетог, насеље на Најевој циглани датујемо у оквиру X века. Његово становништво може се сматрати словенским. Време почетка живота на овом месту још увек није сасвим тачно одређено, док се трајање насеља може продужити највише до првих

² Истраживања у Добрици обављена су 1993. године, а резултати још увек нису објављени. Материјал се чува у Музеју Војводине у Новом Саду, а увид нам је омогућен љубазношћу руководиоца истраживања С. Трифуновића.

деценија XI stoleћа. На десној обали Дунава, то је време пропасти Самуилове државе и коначног успостављања византијске власти након освајања Видина 1002. и пада Сирмијума 1018. године (Максимовић 1981, 170–179). Северно од Дунава, на простору данашњег Баната, одиграо се сукоб између мађарског краља Стефана I (1000–1038) и кнеза Ахтума, који је самостално владао пространим облашћу од Кереша до Дунава и од Тисе до јужних Карпата. Прилично детаљан опис овог догађаја налази се у житију Св. Герхарда, првог чанадског епископа, насталом крајем XI века на основу неког старијег записа (*SRH* 1938, 463–506). Житије сведочи да је Ахтум господарио многим пастирима, имањима и дворцима, а овладао је и соланама на Моришу. Власт је примио од Грка и покрштен је по грчком ритуалу у Видину. У свом граду на Моришу изградио је манастир Св. Јована Крститеља, у који је довео грчке монахе, који су практиковали обред према својој традицији.

Ахтума је поразио Чанад, војсковођа краља Стефана, који је претходно био подложен Ахтуму, али је био оптужен за заверу против свог господара, због чега је побегао код мађарског краља. О датовању похода у коме је Чанад поразио и погубио Ахтума постоје различита мишљења, а опредељује се у време од 1003/1004. до 1028, па чак и до 1034. године (Madgearu 1983, 5–8). Победом над Ахтумом, краљ Стефан I је ставио тачку на питање власти над источним деловима карпатског басена, а уједно је успео да ослаби и византијски политички утицај у региону. Укључена у средњовековну Угарску, ранија област кнеза Ахтума трајно је остала у саставу новоосноване чанадске жупаније (Györffy 1963, 835–845). Према археолошким подацима, приближно у то време престао је живот у насељу на Најевој циглани. Мада на истраженим објектима нису уочени трагови разарања, пожара и наглог одласка становника, поменуто дешавања могла су утицати на напуштање насеља.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Бикић, Весна.** 1994. *Средњовековна керамика Београда*. Београд: Археолошки институт.
- Györffy, György.** 1963. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*. Budapest: Akadémiai kiadó.
- Ђорђевић, Војислав.** 2000. Подаци о грнчарији IX–XI века из области Вршца. *Гласник музеја Баната* 9/10: 19–63.
- Ђорђевић, Војислав.** 2007. Сондажно истраживање локалитета Доњоварошка (Најева) циглана у Панчеву 2003. године. *Археолошки преглед* 1 (н.с.): 50–54.
- Ђорђевић, Војислав.** 2010. Археолошка налазишта и налази средњовековног периода на територији југозападног Баната. Магистарска теза. Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Ђорђевић, Јелена.** 2009. Средњовековна кућа са локалитета Доњоварошка циглана код Панчева. *Гласник музеја Баната* 13/14: 7–14.
- Ђорђевић, Јелена, и Војислав Ђорђевић.** 2005. Резултати археолошких истраживања вишеслојног локалитета Старо село у Идвору 2002–2004. године. *Гласник САД* 21: 251–280.
- Ђорђевић, Јелена, и Војислав Ђорђевић.** 2009. Резултати археолошких истраживања локалитета Старчево – Ливаде 2008. године. У *Српско археолошко друштво, XXXII годишњи скуп, 5–7. јун 2009. године*, ур. Душан Михаиловић, 27–28. Зрењанин: Српско археолошко друштво.
- Đorđević, Jelena, and Vojislav Đorđević.** 2012. Preliminary results of Archaeological Research at the Medieval Site of Starčevo-Livade 2008–2010. In *Proceedings of the Regional Conference „Research, Preservation and Presentation of Banat Heritage: Current State and Long Term Strategy“*, Vršac, Serbia, 17–19 November 2011, ed. Ivana Pantović, 75–84. Vršac: City Museum of Vršac.
- Đorđević Vojislav, Jelena Đorđević, and Dejan Radičević.** 2005. New medieval archaeological researches in the region of Pančevo. *Banatica* 17: 261–273.
- Ђорђевић, Јелена, Војислав Ђорђевић, и Дејан Радичевић.** 2008. Археолошка истраживања Доњоварошке циглане у Панчеву у 2004. години. *Археолошки преглед* (н.с.) 2/3: 88–90.
- Јанковић, Милица.** 1995–1996. Словенско насеље код Земуна. *Рад Музеја Војводине* 37–38: 123–137.
- Јанковић, Милица.** 1997. Београд и његова околина од IX до XI века. У *Труды VI Международного Конгресса славянской археологии*. Том 1, Про-

блеми славјанској археологији, ред. Валентин Васильевич Седов, 42–52. Москва: Институт археологий РАН.

Јанковић, Милица, и Ђорђе Јанковић. 1990. *Словени у југословенском Подунављу*. Београд: Музеј града Београда.

Madgearu, Alexandru. 1983. Contribuți privind conflictului dintre ducele Bănățean Ahtum și regele Ștefan I al Ungariei. *Vanatica* 12/II: 5–10.

Максимовић, Љубомир. 1981. Тријумф Византије почетком XI века. У *Историја српског народа*, књ. 1, ур. Сима Ћирковић, 170–179. Београд: Српска књижевна задруга.

Мано-Зиси, Ђорђе, Мирјана Љубинковић, Милутин Гарашанин, Јован Ковачевић, и Рајко Веселиновић. 1948. Заштитно ископавање код Панчева. *Музеји* 1: 53–95.

Milleker, Bodog. 1897. *Délmagyarország régiségleletei a Honfoglalás előtti időkből*. I, *resz. Oskori leletek*. Temesvár: A Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum Társulat.

Милошевић, Гордана. 1997. *Становање у средњовековној Србији*. Београд: Археолошки институт.

Минић, Душица. 1976. *Археолошка истраживања средњовековних сеоских насеља у Србији од X до XIV века*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет.

Радичевић, Дејан, Војислав Ђорђевић, и Јелена Ђорђевић. 2012. Позносредњовековни хоризонт на локалитету Најева циглана у Панчеву. *Раd Музеја Војводине* 54: 77–86.

SRH = *Legenda Sancti Gerhardi episcopi*. In *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. II, ed. Emericus Szentpetery, 461–506. Budapestini: Academia litter. hungarica, 1938.

Станојевић, Небојша. 1986–1987. Насеља VIII–IX века у Војводини. *Раd Војвођанског музеја* 30: 119–146.

Dejan R. Radičević

University of Belgrade, Faculty of Philosophy,
Department of Archaeology

Vojislav M. Đorđević, Jelena Lj. Đorđević

National museum, Pančevo

MEDIEVAL SETTLEMENT AT NAJEVA CIGLANA SITE IN PANČEVO: OBJECTS FROM THE 10th-11th CENTURY

Summary

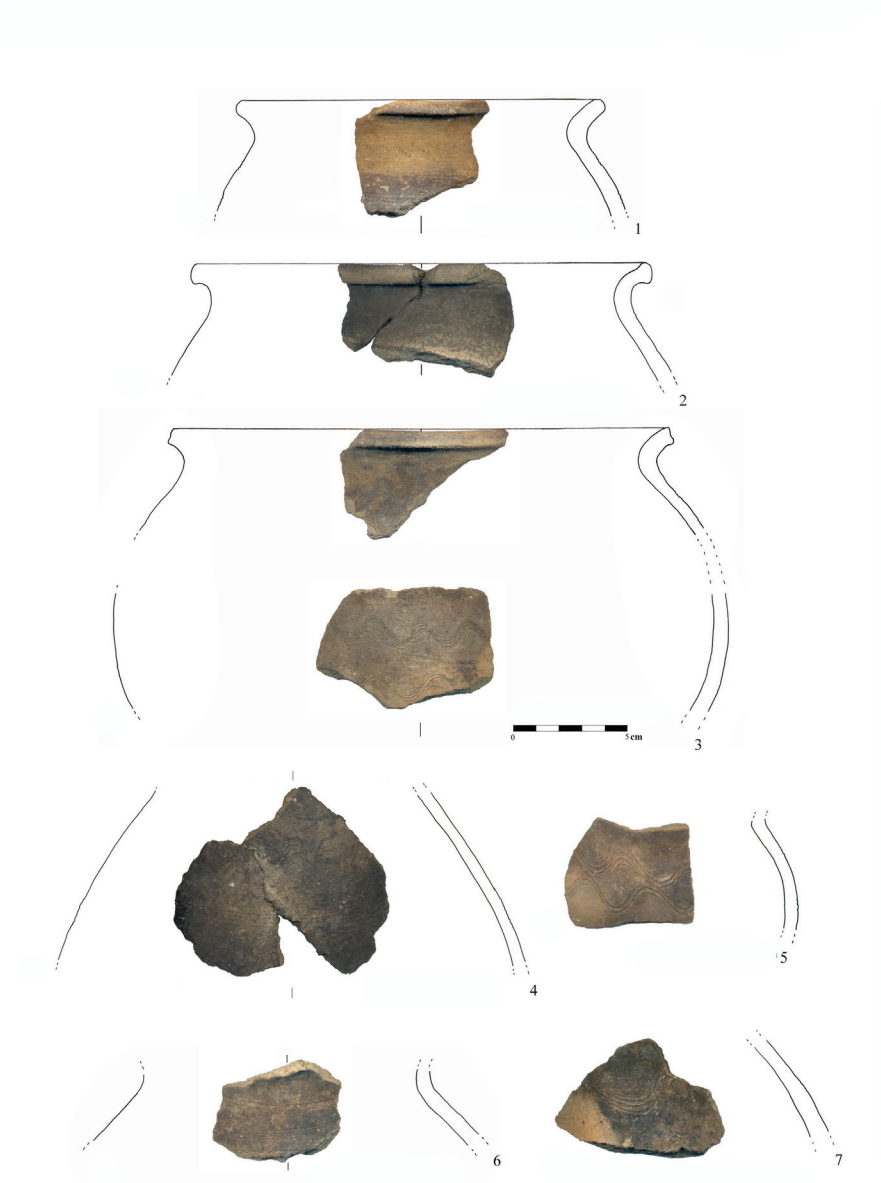
Najeva ciglana site is situated on the southern outskirts of Pančevo, by the western border of Topola settlement. It occupies a high bank of one of Tamiš's old branches that surrounded it in the past and separated it from the rest of the marshy terrain. Today's confluence of the Tamiš and Danube is about a kilometer and half to the west. The intensive brick production before the Second World War had destroyed much of the site before first archeological studies could begin. The site's vulnerability was the main reason for protective excavation, undertaken in 1947 in the locality's northern part. This has unearthed remnants of a mediaeval locality that was roughly dated back to the 9th century. On the occasion, two dwellings (Houses 1 and 2), two stoves, two hearths outside of the houses, and three pits were discovered.

Although preliminary research has confirmed the outstanding importance of this site, its destruction continued in the following decades as well, making it hard today to establish precisely what surface has been destroyed by the brickyard's protracted functioning. The only remaining part of the locality is a surface 300m long and 150m wide, which stretches along the Topola pond. Archaeological excavations, conducted in 2003 and 2004, confirmed the existence of a multi-layered site, with cultural layers and objects dated back to the period ranging from the Bronze Age to the late Middle Ages.

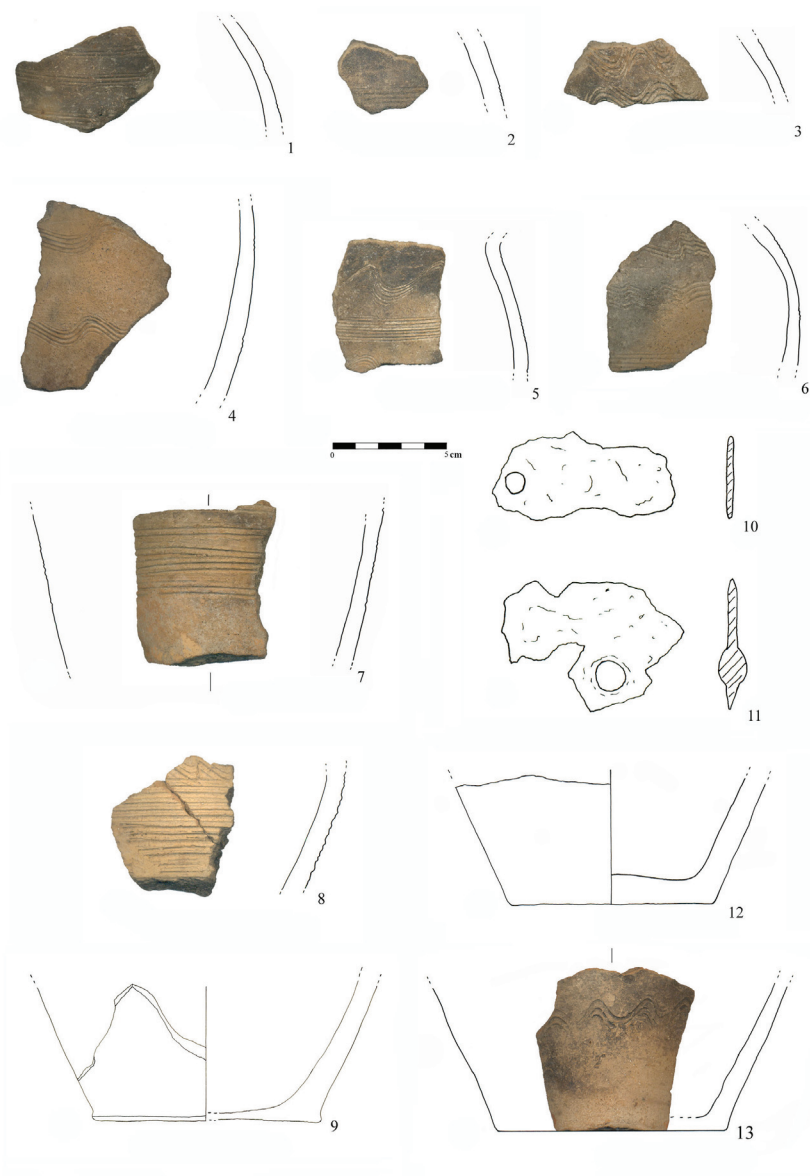
During the 2004 excavations, remnants of a medieval object (House 3) have been discovered in the northern end of the site's preserved part. It is an object that, for now, belongs to the oldest medieval settlement layer in the locality, together with the objects explored in 1947.

By its typological features, the pottery found in the explored hous-

es could roughly be dated back to the period between the 9th and 11th centuries. It displays traits common to the pottery of that age found in numerous sites throughout the mid-Danube basin. A somewhat more precise dating would place it within the 10th century, and no later than the late 9th century. On the other hand, life in the settlement ceased during the first decades of the 11th century at the latest. That was a turbulent period on both sides of the Danube. On the right bank, the Byzantine empire definitively restored its authority, while the area to the north of the Danube was theatre of conflicts between Stephen I of Hungary (1000–1038) and the prince Ahtum, who independently ruled over the region of today's Banat. Stephen's victory over Ahtum finally brought an end to the question of authority over eastern parts of the Carpathian basin

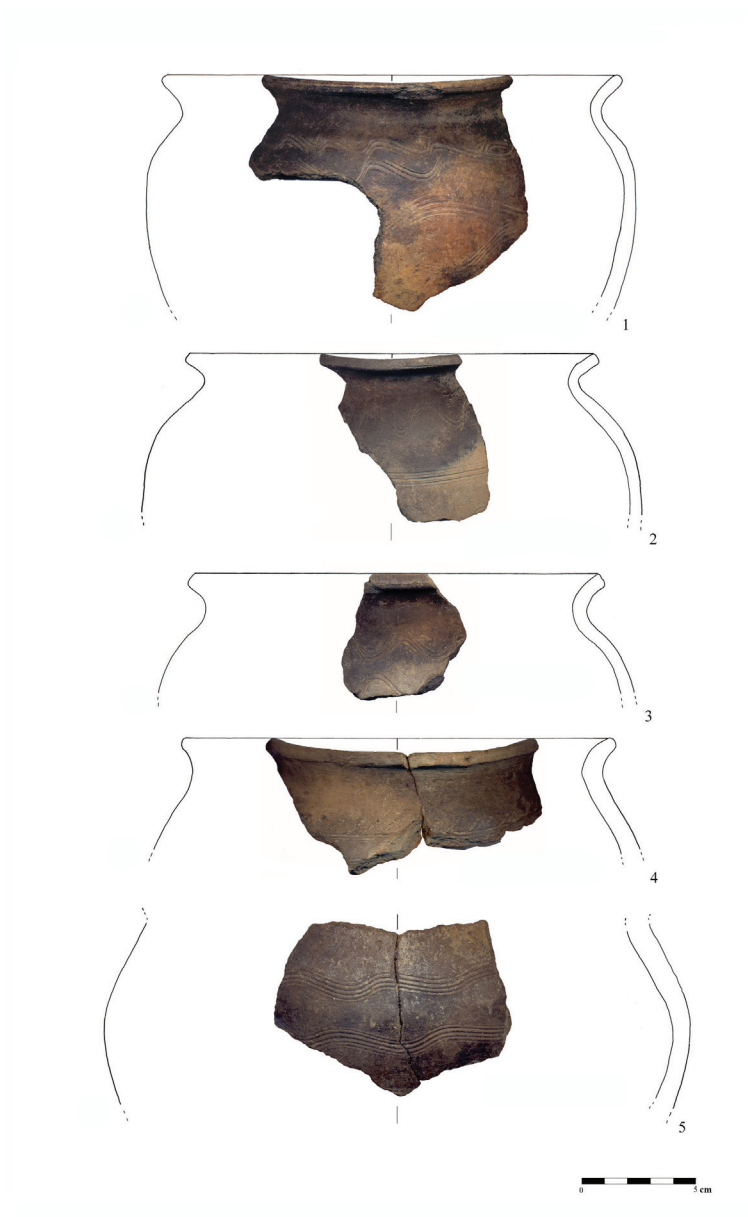

Т. I Кућа 1: грнчарија
Pl. I House no. 1: pottery

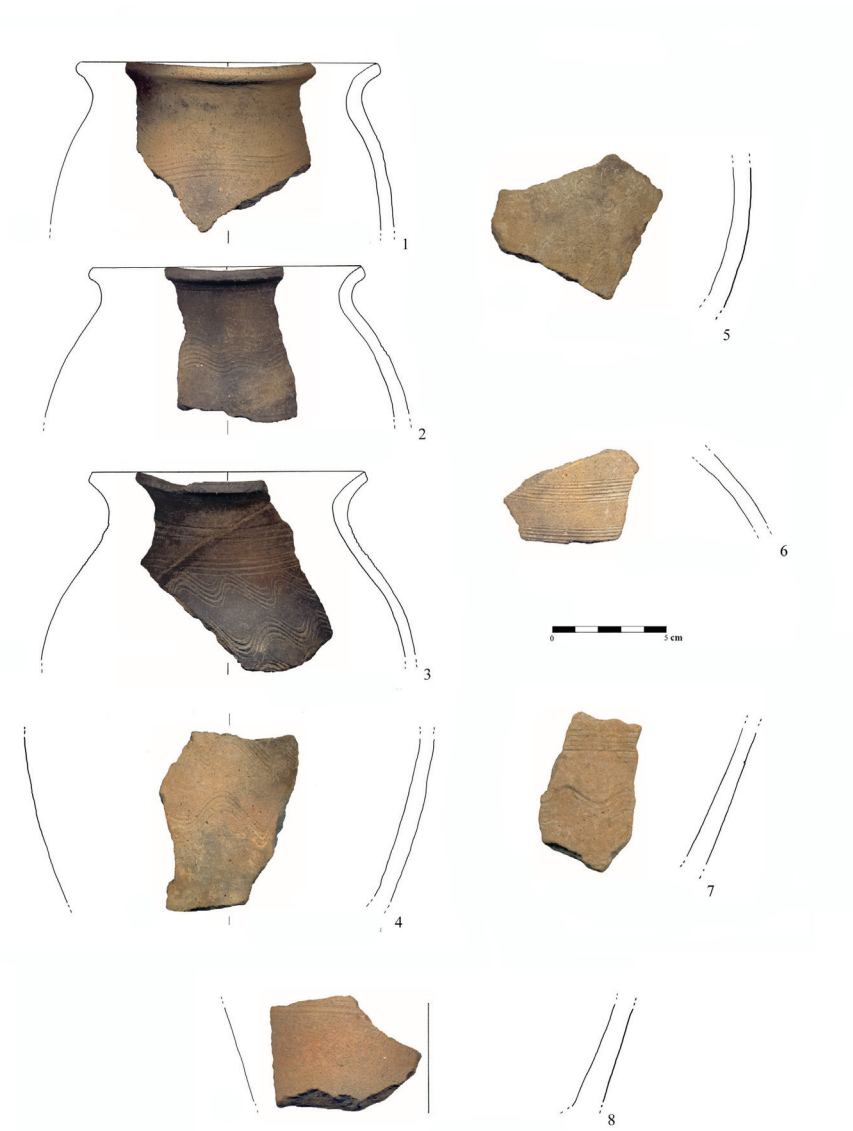

Т. II Кућа 1: грнчарија (1–9); гвоздени предмети (10–11)

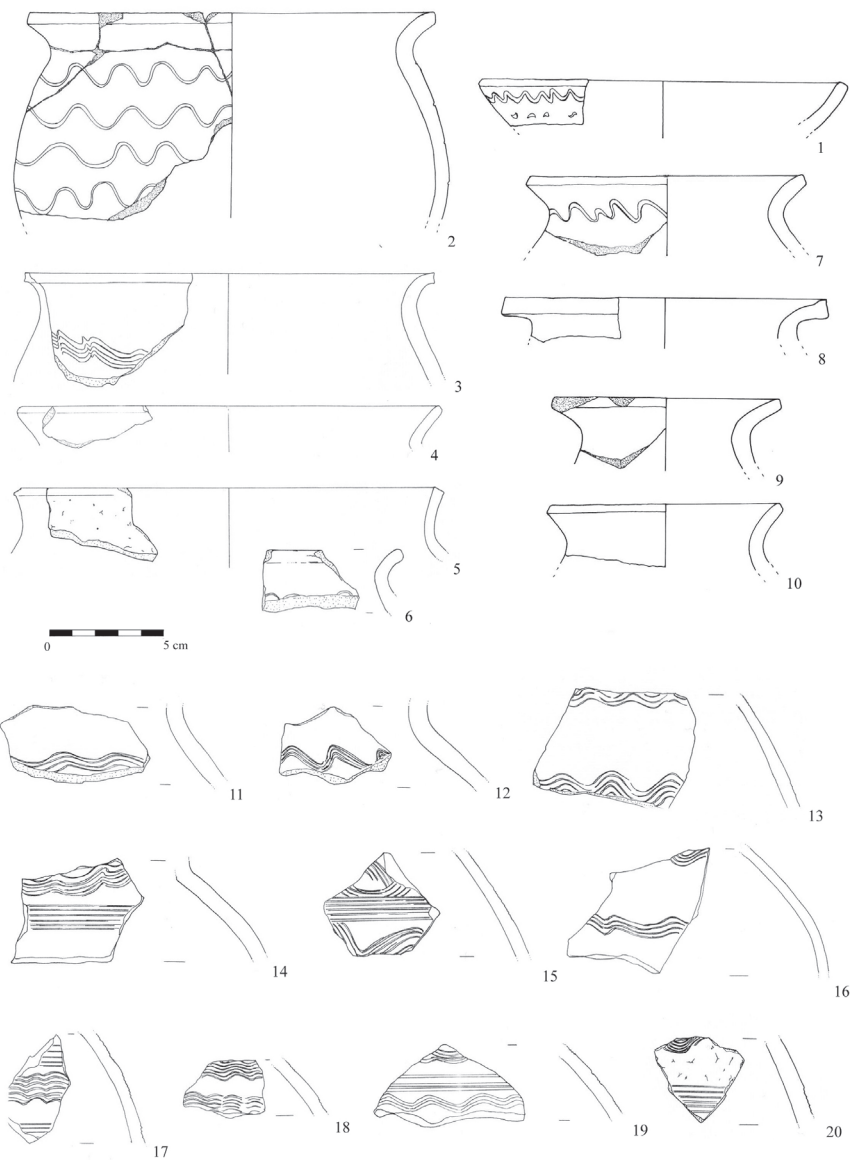
Pl. II House no. 1: pottery (1–9); iron finds (10–11)

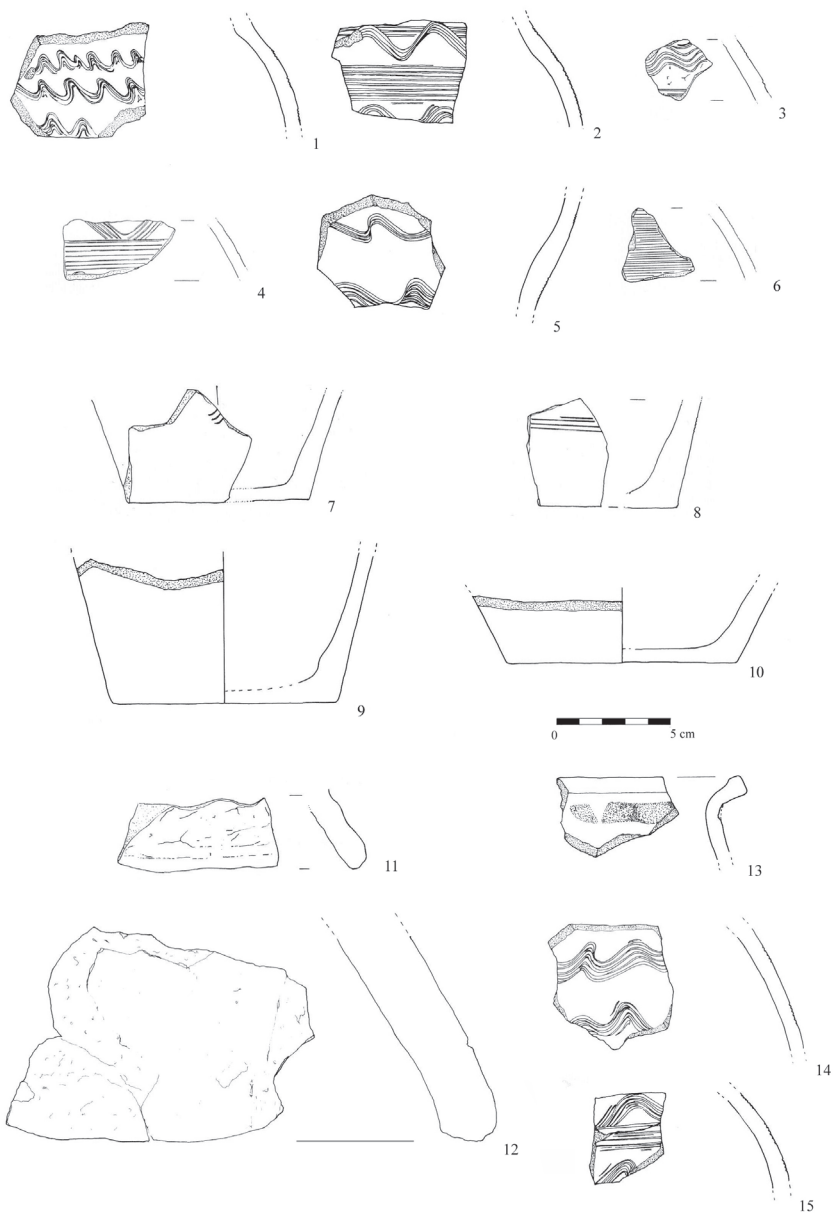
Т. III Кућа 2: грнчарија
Pl. III House no. 2: pottery

Т. IV Кућа 2: грнчарија
Pl. IV House no. 2: pottery

T. V Кућа 3: грнчарија из испуне укопа
Pl. V House no. 3: pottery from the filling

T. VI Кућа 3: грнчарија из испуне укопа (1–10); грнчарија са пода и простора око огњишта (11–15)

Pl. VI House no. 3: pottery from the filling (1–10); pottery from the floor and the hearth area (11–15)